SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
A 44, 1996

JOHANN KNOBLOCH

MISCELLANEA PHILOLOGICA ET ETYMOLOGICA

1. Odkud pocházejí slova *kůň* a *lošad'*?

O latinském slově *caballus* píší Ernout a Meillet: „... origine discutée. Ce mot, qui n'existe ni en grec byzantin ni en grec moderne, doit provenir d'une langue non indo-européenne, balkanique?, comme *mannus*, ou plutôt lydienne. On a supposé également une origine gauloise... Toutefois, les noms gaulois et latins peuvent provenir d'une même source; il s'agirait d'un nom ethnique ... qui se serait répandu dans toute l'Europe."

Jakého původu však byli tito lidé, kteří se rozšířili po celé Evropě z Malé Asie, kde jsou známí Καβαλεῖς (také Καβηλεῖς) až k berberským Kabila v Alžírsku? Byl snad hlavním městem tohoto kmene Kábul v Afghánistánu? A přešlo opravdu všude jejich jméno na zvíře, které bylo lidstvu už dávno známé a pro které máme indoevropský název **ek'wo-s*, jak to dokazuje staroindické *áśva-*, avestské *aspa-*, tocharské B *yakwe*, latinské *equus*, staroanglické *eoh*, litevské *ašvà* „kobyla", *ašvíenis* „pracovní kůň", staropruské *aswinan dadan* „kobylí mléko" (Fraenkel k tomu udává zvláštní německý překlad „Kobylmilch").

Indoevropský kořen **ek'-* znamená nejenom „rychlý", ale i „ostrý", proto soudím, že gótské *aíhvatundi* dostalo svůj význam „trnový keř, Dornstrauch" proto, že tyto trny koušou jako zuby koně (*aíhva* „kobyla", *tunþus* „zub"). Podobně lze vysvětlit litevská slova *ašóklė*, *ašvóklė* „rybíz" a *aviẽtė* „malina". V každém případě dokazuje gótské slovo, že i v germánštině existovalo slovo **ek'wos*, ačkoli dnes máme v německém *Pferd* doklad pozdního smíšení keltského a řeckého výrazu *para-veredus*. Možná že také *caballus* je takového původu, a nepatří tedy ke zbytkům praevropským.

V této souvislosti považuji za pozoruhodné, že řecké *kata* má vedle sebe jednoslabičnou předponu *ka-*, která se rozšířila právě ve smíšených slovech latinského původu v románských jazycích: srov. severošpanělské *cafúa* „chata", které vzniklo z řeckého *katafygē*, latinské *capanna* lze vysvětlit jako **kata-panna*, italské *panna* (z **pandnā* od *pandō* „prostírat"). Z latinského *caliga*

„bota" vyjde najevo, že jde o touž věc, která se v Řecku nazývala *hypodēma*. Dosud se *caliga* vysvětlovalo jako **calco-liga*. K tomu vysvětluje R. G. Kent (1925): „Il faut entendre *calx* ou *talon* dans une signification un peu plus étendue, laquelle comprendrait aussi le pied et la cheville." To se však zdá příliš komplikované. Ve francouzštině znamená *caduire la fièvre* „snížit horečku". Dosud se sloveso vysvětlovalo jako odvozené z adjektiva *caducus*, avšak **caducire* je podle mého názoru méně pravděpodobné než **ca(ta)ducere*. Ze zkráceného *ca-* „dolů" vznikl však jiný význam, a to pejorativní, jak dokazují francouzská slova *caloge, caniche, camuche*.

Tento vývoj jednoslabičné předpony připomíná také vývoj a rozšíření podobné předpony ve slovanských jazycích: z češtiny známe *drcat* a *kodrcat*, *rmoutit* a *kormoutit se* a mnoho dalších příkladů zaznamenaných ve stati Josepha Schütze (1965). Z ruštiny je známé *ko-* ve slovech *ko-ver-kat'*, *ko-vorot, ko-pys*, ale rozšířenější je předpona *ku-*: *ku-bajdat'*, *ku-nežit'sja, ku-lepetit'*, *ku-lupnut'*, *ku-derma* „kat" (odvozeno od slovesa *drat'*), *ku-ržavina*; polské *ku-ternoga* jsem etymologicky vysvětlil (Knobloch 1980).

České slovo *kůň* má původ ve starším *komoň*, ve tvaru gen. sg. *komňa* zanikla labiální nosovka a vzniklo *kóň, kůň*. Otázkou je, jak vzniklo *komoň*. Lze předpokládat, že existovalo ve východních částech římské říše slovo ilyrského původu *mannius* „hříbě". Je zachováno v albánském *mës* „hříbě (také oslí)" a také v dnešním baskickém *mando* „kůň" a v keltském jménu boha, jehož město *Epo-mando-durum* znamená „město koňského hříběte". Není to „praevropské, předindoevropské" slovo, jak tvrdil P. Skok (1931), nýbrž je odvozeno od indoevropského kořene **mend-* „sát". Zachovalo se také v tyrolském *Menz* „neplodná kráva" jako zřejmý zbytek ilyrského obyvatelstva a jeho jazyka. Slovanské *ka-mannius* se tímto vyjasňuje jako smíšené slovo ve slangu římských legionářů ve východní (ilyrské) Evropě, kdežto *ca-ballus* je (zkažená) řečtina z řádného *kata-ballus* (*kata ballein* „shodit /z koně/", „shazující /kůň/"). A tento výraz se zachoval právě v západní, to jest latinsko-románské Evropě.

Pokud jde o ruské *lošad'*, najdeme zajímavé souvislosti v kavkazských jazycích. Čerkeské **(ala)še* „kůň" asi mělo stejnou první část jako *alerybghu* „koberec" a znamená asi „barevný".

2. Číslovka *čtyři* ve světle laryngální teorie

Laryngální teorie se již dlouho zabývá zvuky vyslovovanými dosud v semitských jazycích. Nejde nám zde o rekonstrukce samohlásek *a* nebo *o* na základě prajazykového *e*, které zůstalo po H_1, kdežto H_2 je změnilo ve vokál *a* a H_3 ve vokál *o*. Na důkaz této hypotézy se tvrdilo, že čerkeský jazyk má také jenom jedinou základní samohlásku. To však je omyl. Vokál *e* se tu vyslovuje v první slabice slova jako /a/ za předpokladu, že je v druhé slabice rovněž *e*.

Avšak existuje dále ještě velmi krátké *y* (ə neboli „šva"). Nelze tedy považovat za prokázané, že by existoval živý jazyk mající jen jediný vokál.

Laryngální teorie se právem spoléhá na čerkeský jazyk a některé jiné kavkazské jazyky, které znají výslovnost okluzivních konsonantů se zavřenou hlasivkovou úžinou. Tato artikulace je namáhavá, proto je náslovné *p'* souhláskou řídkou. Z podobných příčin se indoevropské *b* (které zaměnilo glotalizaci za pouhou měkkost) tak zřídka nachází v prajazyce na počátku slov. Tento jev potvrzuje pravdivost nové teorie nejlépe.

Indoevropské **dwōu* „dva" lze srovnat s čerkeskou číslovkou *t'ū*, což je vlastně příslovce slovesa *t'ən* „štěpit" (na dva kusy). Indoevropské „čtyři" **quetuor(es)* vlastně vyjadřuje „dva+dva". Je to disimilace prastarého **t'ue-t'u-*. Glotalizace byla již neživá, proto nemohla změnit toto kompozitum typu dvandva zcela.

LITERATURA

KENT, R. G.: In: Bulletin de la Société de Linguistique, 26, 1925, s. 111.
KNOBLOCH, J.: In: Zeitschrift für slavische Philologie, 41, 1980, s. 194.
SCHÜTZ, J.: Das präfigierende Element *ka-*, *ko-*, *k-* in der Wortbildung des Slavischen. Die Welt der Slaven, 10, 1965, s. 322.
SKOK, P.: In: Zeitschrift für slavische Philologie, 8, 1931, s. 407.

MISCELLANEA PHILOLOGICA ET ETYMOLOGICA

1. Woher kommt tsch. *kůň* und russ. *lošad'*?

Für das ältere tsch. *komoň*, das in der Deklination zu *komňa* wird und so den nasalen Labial einbüsst, darf man die griechisch-illyrische Mischform **ka(ta)mannius* ansetzen, die nach *caballus* gebildet wurde, das man auf eine vulgärgriechische Form *ca(ta)ballus* „Herabwerfer" zurückführen kann. Das Wanderwort *lošad'* geht auf *(ala)še* „Pferd" im Tscherkessischen zurück.

2. Das Zahlwort *čtyři* im Lichte der Glottaltheorie.

Die Glottaltheorie erlaubt es, für das Zahlwort *čtyři* = quattuor eine „indo-kaukasische" Grundform **t'ue-t'uo-r(es)* anzusetzen, deren Dissimilation auf dem halben Wege der Entstehung von Medien aus glottoklusiven Tenues stehen geblieben ist. Vgl. tscherkess. *t'ū* „zwei". Es geht hier also, wörtlich, um ein dvandva-Kompositum.